

Iva Papić

*(Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za zaštitu kulturne baštine,
Konzervatorski odjel u Osijeku)*

ZIDNI OSLICI U CRKVI ROĐENJA PRESVETE BOGORODICE U KOPRIVNI – ANALIZA IKONOGRAFIJE, STILA I NARUČITELJA U KONTEKSTU UMJETNOSTI VITEŠKIH REDOVA

UDK 72.033(497.5Koprivna)(091)

DOI 10.22586/ss.21.1.14

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 12. 3. 2021.

U članku se analizira zidni oslik u svetištu romaničke crkve Rođenja Presvete Bogorodice u Koprivni. Oslik su raniji autori datirali u period od sredine 13. pa do ranog 14. stoljeća. Stilska i ikonografska analiza oslika te analiza pisanih izvora koji se dotiču Koprivne i njezine okolice u vremenu 13.-15. stoljeća omogućile su prepoznavanje ivanovačkog reda kao mogućih naručitelja izgradnje crkve te izvedbe oslika. Oslik iz Koprivne interpretiran je u kontekstu zidnog slikarstva viteških redova, s komparativnim primjerima iz Italije, Francuske te nekadašnjih križarskih država u Svetoj Zemlji.*

Ključne riječi: Koprivna, zidni oslik, Bogorodica na prijestolju, sv. Juraj, viteški redovi

Na groblju sela Koprivna, općina Šodolovci, nalazi se crkva posvećena Rođenju Presvete Bogorodice.¹ Premda je jedan od najstarijih srednjovjekovnih spomenika istočne Slavonije, izvorno posvećena sv. Jurju, tijekom 20. stoljeća pobudila je relativno mali interes istraživača – kao ivanovačku

* Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom *Razvoj i naslijeđe viteških redova u Hrvatskoj (milOrd)*, HRZZ, IP-2019-04-5513.

¹ Plato na kojemu se nalaze crkva i groblje zaštićen je arheološki srednjovjekovni lokalitet Udovičko polje, upisan u Registar kulturnih dobara RH pod brojem R – 661. Sustavna arheološka iskopavanja nisu provedena.

crkvu s obilježjima kasne romanike spominju je Anđela Horvat, Lelja Dobronić, Božica Valenčić i Tone Papić te Vladimir P. Goss.² Otkriće zidnih oslika u svetištu crkve 2007. godine potaklo je detaljna arhitektonska istraživanja crkve 2009. i 2010. godine, kojima je otkriven romanički sloj građevine, a pobliže su definirane i kasnije, novovjekovne graditeljske faze.³ (Sl. 1) Srednjovjekovna kasnoromanička crkva iz prve polovine 13. stoljeća bila je jednobrodna građevina s užim polukružnim svetištem, osvjetljena samo s istočne i južne strane, gdje se nalazio i jedini, južni, portal; unutrašnjost crkve je bila razvedena nišama–sedilijama i dekorirana oslicima, a duž zapadne strane se pružala velikaška empora.⁴ (Sl. 2) Unatoč obnovi crkve u razdoblju baroka,⁵ srednjovjekovna struktura je dijelom sačuvana: ističu se zidni oslici u *fresco* tehnici u apsidi svetišta te na luneti portala, koji su i tema ovog rada.⁶

Nakon otkrića zidnih oslika u svetištu crkve te provedenih arhitektonskih istraživanja, o crkvi u Koprivni te oslicima u svetištu pisali su Tibor Rostás, Tekla Szabó, Iva Papić, Ratko Ivanušec i Željka Perković te Rosana

² Anđela Horvat, „Novi prilozi romanici srednjovjekovne Slavonije“, *Peristil* 18-19 (1975/76), 14-16; Lelja Dobronić, *Viteški redovi templari i ivanovci u Hrvatskoj* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1984), 100-128, 157-158; Božica Valenčić i Tone Papić, „Župna crkva sv. Petra i Pavla u Koški“, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 16 (1990), 46, bilj. 11 i 20; Vladimir P. Goss, „Sv. Marija u Bapskoj - ponovo nakon trideset i pet godina“, *Peristil* 47 (2004), 12.

³ Dokumentacija o tijeku konzervatorsko-restauratorskih istraživanja crkve pohranjena je u Konzervatorskom odjelu u Osijeku: *Oslik, Elaborat istražnih konzervatorskih radova – crkva Rođenja Presvete Bogorodice u Koprivni*, Osijek, dokumentacija Konzervatorskog odjela Osijek, 2010., neobjavljeni tekst.

⁴ Analiza srednjovjekovnog, kasnoromaničkog sloja građevine opisana je u: Iva Papić, „Romanička crkva Rođenja Presvete Bogorodice u Koprivni“, *Starohrvatska prosvjeta* III/38 (2011), 231-244. Crkvu je u vrijeme od sredine 12. do sredine 13. stoljeća datirala A. Horvat, prema gospodskoj empori uz zapadni zid crkve (Anđela Horvat, „Novi prilozi romanici“, 15); u 13. stoljeće je crkvu datirala L. Dobronić (Lelja Dobronić, *Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj* (Zagreb: Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1984), 124); u razdoblje 12. i 13. stoljeća crkvu su datirali R. Ivanušec i Ž. Perković (Ratko Ivanušec i Željka Perković, „Crkva sv. Martina u Lovčicu“, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 35 (2011), 80); u vrijeme prve polovine 13. stoljeća je crkvu datirala autorica ovog članka (Iva Papić, *Srednjovjekovna sakralna arhitektura istočne Slavonije, Baranje i Srijema te njezine preobrazbe u vremenu osmanske vlasti*, doktorski rad (Zagreb, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2019), 335–338).

⁵ Iako se stil baroka proširio Europom kroz 17. stoljeće, razdoblje baroka u istočnoj Slavoniji počinje oslobođenjem Slavonije od osmanske vlasti, stoga se kao vrijeme trajanja baroknog stila na tim prostorima uzima 18. stoljeće te prva polovina 19. stoljeća.

⁶ „Zidni je oslik izveden na prvom sloju žbuke (ukupne debljine 2 do 5 mm), čiji je sam završni sloj (*intonaco*) debeo 1-2 mm, bijele boje i fino zaglađen. Slikano je *fresco* tehnikom.“ Hrvatski restauratorski zavod, *Koprivna, crkva Rođenja Presvete Bogorodice. Preventivna zaštita zidnog oslika. Izvještaj o realizaciji programa u 2007. godini*, voditelj radova: Miroslav Usenik, akademski slikar, u Osijeku, 2007., dokumentacija Konzervatorskog odjela u Osijeku.

Ratkovčić.⁷ Oslici u svetištu datirani su u razdoblje od sredine 13. pa do ranog 14. stoljeća: Tekla Szabó oslike datira u vrijeme ranog 14. stoljeća, Tibor Rostás u vrijeme sredine 13. stoljeća, Rosana Ratkovčić ih datira u vrijeme izdisaja romanike, a Ivan Srša ih, u neobjavljenom izvještaju sa službenog puta, smješta u rano 14. stoljeće.⁸ Svi navedeni autori na oslicima prepoznaju bizantski utjecaj. (Sl. 3)

U literaturi se uz Koprivnu vežu dva međusobno suprotna tumačenja vlasnika Koprivne u 13. stoljeću. Prema L. Dobronić, Koprivna je bila dio ivanovačkog posjeda *Dopsa*, te crkvu u Koprivni autorica tumači kao jedini ostatak nekadašnje ivanovačke arhitekture na posjedu *Dopsa*, uz što pristaje i autorica ovog teksta u ranijim radovima.⁹ Miličić i Njari pristaju uz tezu kako je crkva u Koprivni ivanovačka kapelica koja je bila dio većeg kompleksa. Autori nastavljaju: „Jedan od puteva križara vodio je od Pečuha preko Drave te rijeke Vuke i močvare Palače dalje na jug. Posjed u Dopsinu vjerojatno je služio kao kuća („samostan“) za opskrbu križara te kao prijelaz preko vode najvjerojatnije splavima.“¹⁰ Suprotno ranije spomenutim autorima, Tibor Rostás uopće ne spominje moguću prisutnost ivanovačkog reda u Koprivni te navodi kako je Koprivna sredinom 13. stoljeća u posjedu obitelji Ják, koje

⁷ Tibor Rostás, „Graeco opere - görög modorban I: szávaszentdemeter és Kaporna 13. századi falképei = Graeco opere I: frescoes in Kaporna and Szávaszentdemeter from the 13th century“, u: *Ars perennis*, ur. Anna Tüskés (Budapest, 2010), 31-41; Tekla Szabó, *Kaporna templomának középkori falképei [The medieval murals from Koprivna] – Regional and European Connections in Medieval Wall Painting of East-Central Europe*, International Conference, Balatonfüred (Hungary), April 23-25, 2009; Papić, „Romanička crkva“, 231-244; Ivanušec i Perković, „Crkva sv. Martina u Lovčiču“, 79-81, 83, 85; Rosana Ratkovčić, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj* (Zagreb: Umjetnička organizacija Kultura umjetnosti, 2014), 62, 155-156; Papić, *Srednjovjekovna sakralna arhitektura*, 335-338, tabla 99, 100; Iva Papić, „A kapornai templom építéstörténete és restaurálása“, *In Situ* 2 (2021), u tisku.

⁸ Szabó, *Kaporna templomának*, predavanje; Rostás, „Graeco opere“, 34; Ratkovčić, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, 156; Ivan Srša, *Izvještaj sa službenog puta*, studeni 2006., Dosje 48, Konzervatorski odjel u Osijeku, neobjavljeni tekst.

⁹ Pisani izvori iz 13. i 14. stoljeća navode postojanje ivanovaca u *Dopsi*, ali nigdje se ne spominje crkva u Koprivni niti ikoja druga građevina. Ivanovce nalazimo u poveljama iz 1263. godine – *Cruciferi de Dubza*, 1300. godine – *Cruciferi de Dapza*, 1356. godine – *Possessio cruciferorum de Dobsa*. Dobronić, *Viteški redovi*, 104; Dobronić, *Posjedi i sjedišta*, 118-125; Dezső Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, sv. II (Budapest: Kiadja a Magyar tudományos Akadémia, 1894), 459; Pál Engel, *Valkóvármegye*, rukopis o Vukovskoj županiji za V. svezak povijesno-topografskog priručnika Ugarske poznatog kao György Györffy, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* (Budapest: Akadémiai kiadó, 1963), 51; Papić, „Romanička crkva“, 232; Papić, *Srednjovjekovna sakralna arhitektura*, 167-183.

¹⁰ Branislav Miličić i Denis Njari, „Srednjovjekovna naselja na području današnjih Vladislavaca kod Osijeka“, *Osječki zbornik XXXV* (2020), 57.

autor smatra i naručiteljima crkve i oslika, da bi sredinom 14. stoljeća Koprivna bila u posjedu obitelji Korodških.¹¹

Analiza povijesnih isprava koje se odnose na prostor u neposrednoj blizini Koprivne omogućuje kritičko sagledavanje navedenih tumačenja ranijih autora.¹² U neposrednoj blizini Koprivne sve do 1262. godine postojala su dva veća posjeda: ivanovački posjed *Dopsa* te posjed zvan jednostavno Mohorova zemlja, *terra Mohor*. Nakon što je Hipolit, unuk Mohorov iz roda Voja ili Vaja, koji je naslijedio cijelu *terrae Mohor*, umro bez potomaka, kralj Bela IV. je 1262. godine sve Hipolitove posjede darovao Dominiku Petrovu od roda Csák.¹³ Potvrdnica te darovnice iz 1263. godine sadrži opis darovanih zemalja, a „Među susjedima i međašima toga zemljišnog sklopa neki se mogu bez teškoća identificirati: (...) rijeka Vuka; „križari“, to jest ivanovci, iz Dopsina (...)“¹⁴ Rod Voja ili Vaja imao je i drugih loza osim Mohorove, primjerice Ruzbojda ili Rozbojda i njegove potomke, o čemu S. Andrić nastavlja: „(...) Lampert Ruzbojdov usprotivio [se] kraljevoj darovnici iz 1262-3. te je poslije nekoliko godina ishodio da mu Dominik Petrov vrati glavninu Hipolitova posjeda (nekadašnja *terra Mohor*, o. a.)“¹⁵ Nakon jačih okršaja, 1268. postignuta je nagodba, prema kojoj je „Dominik pristao vratiti Lampertu pet poimence navedenih sela i zemljišta koja se računaju kao Hipolitovi „nasljedni posjedi“ (*possessiones hereditarie*) (...) Zauzvrat je Lampert Dominiku prepustio samo jedan posjed, koji je Hipolitov djed Mohor bio stekao kupnjom (...) koji se zvao Újlak.“¹⁶ Taj Újlak je Andrić ubicirao na mjestu današnjeg Širokog Polja, istočno od Gorjana.¹⁷ Isti Újlak nalazio se zapadno od Koprivne.

Hipolitovi „nasljedni posjedi“, koje je Dominik Petrov vratio Lampertu Ruzbojdu iz roda Vaja, mahom su zemljišta i posjedi koji se spominju u ispravama od 13. do 15. stoljeća u neposrednoj blizini *Dopse*, kao i današ-

¹¹ Rostás navodi kako je prvi dokument iz 1259. godine vezan uz obitelj Ják, a zatim navodi spor iz 1293. godine između bosanskog biskupa i njegovog brata Demetra, skupa s Elekovim sinovima iz roda Szente-Mágocs, te Filipa Korodškog za dio teritorija Koprivna. Godine 1352. Koprivna je u posjedu obitelji Korodških. Rostás, „Graeco opere“, 31.

¹² Sažeta analiza pisanih isprava o prostoru oko Koprivne dana je i u: Papić, „A kapornai templom“, u tisku.

¹³ Stanko Andrić, „Rana povijest Iloka i Iločkih“, u: *Potonuli svijet. Rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju* (Slavonski Brod: HIP, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2001), 86.

¹⁴ Andrić, „Rana povijest Iloka“, 86-87.

¹⁵ Andrić, „Rana povijest Iloka“, 87.

¹⁶ Andrić, „Rana povijest Iloka“, 88.

¹⁷ Andrić, „Rana povijest Iloka“, 87-88.

njeg prostora Koprivne. Jedan od tih posjeda je Tulman (*Tolmány*),¹⁸ južno od Koprivne, zatim *Páznán*, prema Engelu napušteno selo na rubu Koprivne i *Bellefalve*.¹⁹ *Lanka* je također pripala Lampertu nakon nagodbe s Dominikom Petrovim, a ubicirana je kao Petrova Slatina, istočno od Koprivne.²⁰ Hrastin, također istočno od Koprivne, navodi se kao dio posjeda Tulman.²¹ Dio kasnije rascjepkane *terrae Mohor* bio je i *Újlak* ili *Kisújlak*, naziva još i Zapadni *Újlak*, otprilike na mjestu današnjeg Širokog Polja, zapadno od Koprivne.²²

Ako se prema ispravama iz 13. stoljeća promatra Koprivna prije diobe Mohorove zemlje, a u kontekstu Rostásove teze o Koprivni kao posjedu obitelji Ják, Koprivna je bila ukliještena između dvaju velikih posjeda: *Dopsa*, koja se pružala sjeverno od nje, te *terra Mohor*, koja se, po svemu sudeći, pružala istočno, južno te zapadno od Koprivne. Koliko je, u svemu tome, zaista vjerojatno da se jedan mali komad zemlje (Koprivna je i danas malo selo) nalazio izoliran između dvaju tada velikih posjeda, te da se oko te Koprivne vode parnice o kojima su nam sačuvane neke isprave?²³ Dodatnu poteškoću u prihvaćanju takve povijesti Koprivne u 13. stoljeću predstavlja i spomen Koprivne u prvim ispravama kao zemljišta, a ne posjeda. Dakle, Koprivna je bila *territorium*, a ne *possessio*. U svjetlu dijela zemljišta Koprivne koji se spominje 1259. godine treba ponovno protumačiti ispravu kojom Tibor Rostás Koprivnu veže uz obitelj Ják.²⁴ Naime, u ispravi se navodi kako je poveljom Bele IV. iz 1259. godine dio zemljišta Koprivna župan Marton iz roda Ják darovao sinovima župana Jánosa, Istvánu (?) i Bertalanu, u zamjenu za zemlju Dabrapatak.²⁵ Zemlja Dabrapatak nalazila se na krajnjem zapadu Mađarske, u okrugu Vas.²⁶ Iako su u srednjovjekovnim ispravama brojni primjeri zamjene tako udaljenih zemljišta, s obzirom na učestalost lokaliteta Koprivna u srednjovjekovnoj toponomastici (u raznim inačicama: Kaporna, Kopurna, Koporna, Coporna itd.), moguće je kako se navedena isprava ne odnosi na

¹⁸ *Tolmány*, koji se u komorskim popisima iz 1702. godine opisuje kao napušteno selo južno od Koprivne. Engel, *Valkóvármegye*, 273; Tadija Smičiklas, *Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije, drugi dio: Spomenici o Slavoniji u XVIII. vijeku (1640.–1702.)* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1891), 89, 92.

¹⁹ *Páznán* je 1299. godine posjed Demetrovih sinova iz roda Sente-Mágocs, a graniči sa zemljištima *Tolmány* i *Lanka*. Engel, *Valkóvármegye*, 162.

²⁰ Engel, *Valkóvármegye*, 117.

²¹ Engel, *Valkóvármegye*, 79.

²² Andrić, „Rana povijest Iloka“, 86-110.

²³ Engel, *Valkóvármegye*, 98; Rostás, „Graeco opere“, 31.

²⁴ Rostás, „Graeco opere“, 31.

²⁵ Engel, *Valkóvármegye*, 98.

²⁶ Imre Szentpétery, *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatia. I. kötet 3 füzet* (Budapest, 1930), 532.

„našu“ Koprivnu, jer osim imena stranaka, isprava ne donosi nikakve granice zamijenjenog zemljišta, niti opis okolnog zemljišta.

U ispravi iz 1293. godine navodi se parnica između obitelji Korodških i sinova Eleka od roda Szente-Mágocs (ne Ják!), bosanskog biskupa Tamása i brata Demetra, za dio zemljišta Koprivna (*portionem in t. Koporna*), a tek 1299. godine navodi se kako su se Demetrove zemlje nalazile s obje strane Vuke (Koprivna je na sjevernoj strani Vuke).²⁷ Godine 1352. i 1364. spominje se posjed Koprivna (*p. Kapurna, p. Kaporna*), u posjedu Korodških, koji graniči s posjedom *Dopsa*.²⁸ Kojem je onda posjedu pripadao *territorium* Koprivna, očigledno rascjepkan krajem 13. stoljeća?²⁹

Mogući odgovor leži u tumačenju isprava koje se odnose na posjede oko Koprivne. Prema ispravi iz 1299. godine posjed *Dopsa* graniči s posjedom *Tolmány*, a posjed *Tolmány* je još 1702. naveden kao napušteno selo južno od Koprivne.³⁰ Budući da se *Dopsin* nalazi sjeverno od posjeda *Tolmány*, a *Tolmány* ili Tulman se nalazi južno od Koprivne, nije li se Koprivna, prema tome, 1299. godine nalazila unutar posjeda *Dopsa*? Također, u ispravi iz 1263. godine, posjed *Újlak* graniči, među ostalima, s ivanovačkim posjedima *Dopsa* i *Nagyfalu*.³¹ *Újlak* je, kao što je dokazao Stanko Andrić, odgovarao posjedu što se sterao istočno od Đakova i Gorjana: sjeveroistočno od tog Zapadnog *Újlaka* nalazio se posjed *Dopsa*, a jugoistočno također ivanovački posjed *Nagyfalu* (Veliko Selo, kod današnjih Semeljaca, jugoistočno od Širokog Polja,³² južno od Vuke), no za istočnog susjeda ne spominje se posjed Koprivna, koja bi, da je postojala, bila istočno od tog Zapadnog *Újlaka* te između posjeda *Dopsa* i *Nagyfalu*. Konačno, ni jedna isprava iz 13. stoljeća, vezana uz bilo koji od gore navedenih posjeda – bilo da se dotiču *Dopse* ili posjeda razdijeljene Mohorove zemlje – ne navodi Koprivnu kao zemlju s kojom graniči.

S obzirom na to da se Koprivna tek u ispravi iz 1364. godine spominje kao susjedna posjedu *Dopsa*, može se pretpostaviti kako je dio zemljišta Koprivna dotada bio u sastavu ivanovačkog posjeda te da je crkva u Koprivni za-

²⁷ Engel, *Valkóvármegye*, 98.

²⁸ U ispravi iz 1364. godine spominje se kraljevski posjed Koprivna koji je Ljudevit I. darovao Ladislavu Korodskom. Engel, *Valkóvármegye*, 98, 99.

²⁹ Engel, *Valkóvármegye*, 98, 99.

³⁰ Tadija Smičiklas, *Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije. Dugi dio: Spomenici o Slavoniji u XVIII. vijeku (1640-1702)* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1891), 92.

³¹ Engel, *Valkóvármegye*, 142; Tadija Smičiklas, *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (Zagreb: HAZU, 1904), V. 264.

³² Stanko Andrić, *Vinkovci u srednjem vijeku. Područje grada Vinkovaca od kasne antike do kraja turske vlasti* (Vinkovci: Matica hrvatska Vinkovci; Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2007), 34.

ista djelo dopsinskih ivanovaca. U prilog toj tezi, osim analize pisanih isprava, svjedoči i sam položaj posjeda *Dopsa*. Na kopiji karte poplavnih područja rijeke Vuke iz 1884. godine, današnje selo Dopsin (tradicija srednjovjekovne *Dopse*) nalazi se u središtu močvare Bare, koja se nastavljala na močvaru Palaču, najveću močvaru istočne Slavonije, zvanu još i Volcejska močvara, od antike poznatu kao *Hiulca palus*.³³ (Sl. 4) Južno od Bare, na području koje graniči s Barom, nalazi se selo Koprivna.³⁴ Ukoliko su imali tu mogućnost, odnosno ako je dio zemljišta Koprivna ikada bio u sastavu posjeda *Dopsa*, vrlo je vjerojatno da su ivanovci za gradnju crkve odabrali suhi teren, u odnosu na široku močvaru ilustrativnog naziva Bara.

Viteški redovi u istočnoj Slavoniji nisu držali posjede nužno uz glavne rijeke istočnog međuriječja (vjerojatno zbog veće opasnosti od plavljenja), nego uz rječice kojima su bili povezani s Dunavom.³⁵ Sa svoja tri velika posjeda (Karaševo, Dopsin, Horvati) u istočnoj Slavoniji 13. stoljeća – Pál Engel dokazuje postojanje i četvrtog, manjeg posjeda *Szentannus*³⁶ (*njegova lokacija nije ubicirana*) – *ivanovci su nadzirali sve važnije slavonske rječice, Karašicu i Vučicu, Vuku i pritoke Bosuta, to jest najvažnije prijelaze preko tih rijeka.*³⁷ Koprivna predstavlja jedinu vezu između posjeda *Dopsa* i toka rijeke Vuke, te je moguće da se *Dopsa*, uronjena usred močvare, preko Koprivne izvorno prostirala sve do Vuke, kojom je bila povezana s Dunavom.

³³ *Hiulca palus* prostirala se u trokutu između Vinkovaca, Osijeka i Vukovara, a njezin ostatak očuvao se pod imenom Palača. Hrvoje Gračanin, *Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjovjekovlju (od konca 4. do konca 11 st.)* (Zagreb: Plejada, 2011), 25.

³⁴ Originalnu kartu izradio je Joseph A. Knobloch. [³⁵ Riječni putevi su isprva zasigurno bili od većeg značaja nego kopneni. Kopneni put križara vodio je kroz Baranju, kojom su išle prometnice još iz rimskih vremena, a vodile su iz Osijeka \(Murse\) „preko Bilja, Baranyavára, Szekcsöa, Báttaszéka, Szegszárda, Tolne, Földvára, Pentelea, Adonya i Ercsénya do Aquincuma \(starog Budima\). Tim su se prometnicama koristili i križari koji su preko Mađarske išli u križarske ratove. Preko Baranje vodili su vojni putevi prema Srbiji i Bosni“. Ladislav Heka, „Granice Baranje od srednjeg vijeka do danas“, u: *Granice i identiteti. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa, 11. ožujka 2016. Društveno-kulturološki opći kontekst granica, posebno Baranje, Podunavlja i susjednih regija, u odnosu na europske civilizacijske stečevine i Balkan* \(Beli Manastir, Vukovar, 2017\), 25-26; Pál Engel, „Baranya megye az országos politikában \(1316.-1437.\)“, u: *Tanulmányok Pécs történetéből 8. Tanulmányok Petrovich Ede tiszteletére*, ur. Márta Font i Dezső Vargha \(Pécs: Pécs Története Alapítvány, 2011\), 65-67.](https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fhr.wikipedia.org%2Fwiki%2Fdatoteka%3APoplavno_podru%25C4%258Dje_r._vuke.png&psig=AOvVaw1fgsE-vbXus90tLs0-qZNg&ust=1583182626279000&source=images&cd=vfe&ved=2ahUKEwiE5NmBlfrnAhUCEFAKHQ1-Ds0Qr4kDeGUIARDVAQ, 03. 02. 2021.</p></div><div data-bbox=)

³⁶ Pál Engel, „Posjedi ivanovaca u Ugarskoj potkraj srednjeg vijeka“, *Scrinia Slavonica* 2 (2002), 482.

³⁷ Papić, *Srednjovjekovna sakralna arhitektura*, 170, 176.

Povijest obližnjeg sela *Mosson*, koje se prvi put spominje krajem 13. stoljeća (1292.-97.), kada pripada dopsinskom ivanovačkom posjedu, a 1469. godine navodi se kao dio Korodanskog vlastelinstva, ilustrira mogućnost da je Koprivna također izvorno bila dio ivanovačkog posjeda *Dopsa* (*Mosson* se krajem 17. te početkom 18. stoljeća opisuje kao napušteno selo susjedno Dopsinu i Koprivni).³⁸ Pál Engel, Erik Fügedi, Lelja Dobronić i Juraj Belaj opisuju proces jačanja plemstva u Ugarskoj kroz reforme Andrije II. i Bele IV., kojima su ivanovcima prvo oduzeti, a zatim djelomično vraćeni njihovi posjedi južno od Drave te kojima se, nakon tatarske provale, plemstvu dodjeljuju posjedi s obvezom gradnje zidanih/kamenih utvrda ili se propisuje potreba, odnosno dužnost rekonstrukcije zemljanih utvrda u kamene.³⁹ Može li se u tom kontekstu reformi Bele IV. promatrati spomen obitelji Ják u odnosu na Koprivnu? Engel, u konačnici, donosi vrlo štur dokument – prema diplomi Bele IV. iz 1259. (Ják).⁴⁰ Primjerice, istočni i južni dio ivanovačkog vlastelinstva Karaševo dobili su baruni Korodški.⁴¹

Zaključno, prvi spomen ivanovaca u *Dopsi*, 1263. godine, vezan je uz opis međa posjeda rascjepkane *terrae Mohor* i nikako se ne može uzeti kao vrijeme dolaska ivanovaca. S obzirom na opise posjeda nastalih cijepanjem Mohorove zemlje, gdje se ne spominje Koprivna, premda se spominje *Dopsa*, moguće je da je Koprivna izvorno bila u posjedu ivanovaca. U ranijem tekstu iznijela sam mogućnost da je dio zemljišta Koprivna oduzet dopsinskim ivanovcima u sklopu reformi Bele IV., no to nije moguće tvrditi. Moguće je i da su ivanovci nakon oduzimanja dijela posjeda zadržali patronatsko pravo nad crkvom, koja je postala župna, o čemu svjedoče popisi tzv. papinske desetine u kojima se navodi i Koprivna, koju su popisivači posjetili 1333., 1334. i 1335. godine.⁴² Povjesničar viteških redova Damien Carraz ističe potrebu razlikovanja kapela koje su bile otvorene samo za vitezove-redovnike, bliske

³⁸ Miličić i Njari, „Srednjovjekovna naselja“, 56; Engel, *Valkóvármegye*, 141.

³⁹ Pál Engel, *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary (895.-1526.)* (London, New York: I. B. Tauris Publishers, 2001), 92-93; Erik Fügedi, *Castle and Society in Medieval Hungary (1000.-1437.)* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986), 42-50, 53, tabla 1; Papić, *Srednjovjekovna sakralna arhitektura*, 182; Dobronić, *Viteški redovi*, 104; Juraj Belaj, *Templari i ivanovci na Zemlji svetoga Martina* (Dugo Selo: Pučko otvoreno učilište, 2007), 37-39; Lelja Dobronić, *Templari i ivanovci u Hrvatskoj* (Zagreb: Dom i svijet, 2002), 44-47, 53-54.

⁴⁰ Engel, *Valkóvármegye*, 98; Papić, „A kapornai templom“, u tisku.

⁴¹ Dobronić, *Viteški redovi*, 156, 157.

⁴² Josephus Koller, *Historia episcopatus Quinqueecclesiensis II* (Posonii: Sumptibus Iohannis Michaelis Landerer, 1782), 356-461; *Rationes collectorum pontificiorum in Hungaria 1281.-1375. Pápai tizedszedők számadásai*, Monumenta Vaticana historiam regni Hungaricae illustrantia, sr. 1, sv. 1 (Budapest: Franklin-társulat nyomdája, 1887), 270, 280, 288, 299, 314; reprint: *Rationes collectorum pontificiorum in Hungaria = Pápai tized-szedők számadásai 1281.-1375.* (Budapest: Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 2000).

rođake i dobročinitelje reda, župnih crkvi nad kojima su pripadnici reda vršili samo patronatsko pravo te, naposljetku, crkvi „mješovitog bogoslužja“, to jest crkvi integriranih u komanderij, koje ipak ostaju otvorene i za župljane.⁴³ Mađarski povjesničar Zsolt Hunyadi navodi kako su ivanovačke crkve u Újudvaru i Csburgu mogle biti župne crkve koje su pripadale ivanovačkom preceptoratu u Székesfehéváru.⁴⁴ Izvorno templarska, a zatim ivanovačka crkva sv. Martina na Martin-Bregu (ili na Prozorju) također se spominje u popisu tzv. papinske desetine 1334. godine.⁴⁵ J. Belaj navodi nekoliko ivanovačkih crkvi koje se u popisima papinske desetine navode kao župne (uz martinbrešku, crkve u Gori i Farkašiću) te zaključuje kako ivanovci nisu bili u cijelosti samostalni, odnosno izuzeti iz crkvene teritorijalne organizacije.⁴⁶ Odnosno, spomen crkve u popisima tzv. papinske desetine ne znači nužno da se crkva nije nalazila na ivanovačkom posjedu – ivanovci bi zadržali patronatsko pravo nad crkvom.

Oslici u svetištu i luneti portala

Oslik svetišta prikazuje Bogorodicu na prijestolju tipa *Nykopioia*, u krilu joj dijete Isus, koje desnom rukom blagoslivlja, a u lijevoj drži svitak, *volumen legis*. Lijevo od Bogorodice je arkandeo Mihael, a desno je arkandeo Gabriel.⁴⁷

⁴³ „Braća križari su općenito pokušala otvoriti svoje kapele vjernicima, čak i ako to je značilo poticanje sukoba sa župnim svećenstvom. Nekoliko izvora potvrđuje, na primjer, da su vjernici za većih crkvenih blagdana posjećivali kapele ivanovačkog reda, a odabir prikaza lokalnog sveca na ivanovačkoj crkvi/kapeli može se tumačiti kao znak zajedničkog bogoslužja“ (prijevod autorice). Damien Carraz, „À l'orée d'une enquête: image peinte et lieux de culte des ordres militaires dans l'espace français“, u: *Images et ornements autour des ordres militaires au Moyen Âge. Culture visuelle et culte des saints (France, Espagne du Nord, Italie)*, ur. Damien Carraz i Esther Dehoux (Toulouse: Presses Universitaires du Midi, 2016), 32. Juraj Belaj također razlikuje župne crkve, podignute na posjedima viteških redova, kojima su oni bili patroni, od crkvi/kapela koje su bile njihove vlastite, odnosno namijenjene isključivo za križnike. Belaj, *Templari i ivanovci*, 58-59.

⁴⁴ Zsolt Hunyadi, *Hospitallars in the Medieval Kingdom of Hungary c. 1150-1387*, doktorska disertacija (Central European University, Budapest, 2004), 135-136.

⁴⁵ „L. Dobronic je iznijela zanimljivu tezu prema kojoj se templarska kuća nalazila kraj crkve sv. Martina, ali da su ivanovci u današnjim Brckovljanima sebi sagradili novu kuću zajedno s redovničkom kapelom sv. Brcka, dok je crkva sv. Martina postala župna te se navodi u popisu župnih crkava 1334. godine.“ Belaj, *Templari i ivanovci*, 113; Dobronić, *Posjedi i sjedišta*, 128-129.

⁴⁶ J. Belaj, među ostalim, navodi: „... godine 1347. ivanovci su, nakon desetogodišnjega neplaćanja desetine pečuškome biskupu, pregovarali o plaćanju desetine za posjede i utvrđene gradove u distriktu Pakraca (Puchruch).“ Belaj, *Templari i ivanovci*, 134; Dobronić, *Viteški redovi*, 117.

⁴⁷ Prikaze slijeva i desna Bogorodici i Tibor Rostás prepoznaje kao arkandele Mihaela i Gabriela. Rostás, „Graeco opere“, 33.

Uz prikaz arkandela Mihaela je natpis minuskulom: MIC[HAE]L. Desno od arkandela Gabrijela je prikaz sveca s aureolom koji objema rukama drži uzdignuti mač, a njemu zdesna je sačuvan fragment odjeće još jednog prikazanog lika. Uz lik sveca s mačem u rukama Tibor Rostás je prepoznao slovo C, no nije imenovao sveca koji se prikazuje.⁴⁸ (Sl. 5 i 6)

Oslik u luneti portala također je izveden u *fresco* tehnici. Sačuvani su samo fragmenti: glave dvaju svetaca s aureolama, koje nije moguće identificirati, prikazane su u poluprofilu, a oslikane su crvenim i oker pigmentom. Na arhivoltu lunete su nađeni nečitki fragmenti, vjerojatno dekorativnog karaktera, oslikani tamnoplavom linijom na crvenoj podlozi.⁴⁹ (Sl. 7)

Budući da je sačuvan samo prikaz na sjevernoj strani apside svetišta, ne možemo znati koje scene su ukrašavale ostatak svetišta i, moguće, polukalotu. Lijevo od prikaza sveca s isukanim mačem vidljiv je fragment koji se može protumačiti kao vertikalna traka koja je, moguće, odjeljivala prikaz Bogorodice na prijestolju od nekog drugog prikaza koji se nalazio na južnoj strani svetišta. Tada bi kompozicija cijelog oslika svetišta bila uvjetovana položajem istočnog prozora, oko kojeg bi se, sjeverno i južno, nizale druge scene – npr. Navještenje, Krunidba Bogorodice, Bogorodica Zaštitnica, Prikazanje u hramu, *Maiestas Domini*, prikazi svetaca i slično – međusobno odvojene unutar oslikanih kvadratnih polja (primjer oslika u, moguće, templarskoj pa ivanovačkoj crkvi, danas kapeli sv. Petra u Novom Mjestu kraj Zeline iz 14. stoljeća⁵⁰ te oslika u svetištu kapele sv. Martina u Martinšćini, datiranom oko sredine 15. stoljeća).⁵¹ Učestali su i primjeri gdje su prikazi bili međusobno povezani, slijevajući se jedan u drugi: primjerice, oslik crkve u današnjim Horjanima (Ukrajina), mađ. Gerény.⁵² S obzirom na fragmentarnu sačuvanost oslika, nije moguće pouzdano utvrditi ni jednu od navedenih kompozicijskih shema.

Premda je ikonološka tema Bogorodice na prijestolju s djetetom u naručju bila popularna i zastupljena kroz cijeli srednji vijek, pa i kasnije, uče-

⁴⁸ U ranijem radu sam pretpostavila kako svetac s mačem u rukama predstavlja sv. Pavla, što je kao mogućnost iznijela i Tekla Szabó, no pronalazak slova C uklanja te pretpostavke. Papić, „Romanička crkva“, 238; Szabó, *Kaporna templomának*, predavanje.

⁴⁹ Papić, „Romanička crkva“, 236; Ratkovčić, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, 156; Papić, *Srednjovjekovna sakralna arhitektura*, 337; Papić, „A kapornai templom“, u tisku.

⁵⁰ Ratkovčić, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, 183-187; Ivan Srša, „Zidni oslici u lađi crkve sv. Petra u Novom Mjestu“, u: *Templari i njihovo naslijeđe. 800 godina od dolaska templara na Zemlju sv. Martina* (Sveti Ivan Zelina, 2009), 40-46; Vladimir P. Goss, „Templari i kulturni pejzaž zelinskog prigorja“, u: *Templari i njihovo naslijeđe*, 35.

⁵¹ Ratkovčić, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, 174-177.

⁵² Béla Zsolt Szakács, „Gerény – Görögkatolikus templom“, u: „... ideje éaz építésnek...“. *A Rómoer Flóris Terv Műemlék-helyreállításai*, ur. Tibor Kollár (Budapest: Teleki László Alapítvány, 2018), 77-90.

stalost tog prikaza u formi zidnih oslika rjeđa je nego u drugim medijima, primjerice ikonama, slikama na drvetu ili raspelima. U razdoblju romanike rijetki su primjeri smještaja prikaza Bogorodice s djetetom unutar hijerarhijski najznačajnijeg mjesta u crkvi – svetišta – gdje su uglavnom bile prikazivane najvažnije kršćanske dogme (Raspeće, Pedesetnica, Krist u slavi i slično), dok bi prikaz Bogorodice s djetetom zauzimao bočne zidove broda crkve ili čeonu stranu trijumfalnog luka. Primjerice, na zapadnom zidu katedrale Notre Dame u gradu Le Puy-en-Velay, u svodu traveja nalazimo fresku s prikazom Bogorodice na prijestolju s djetetom, tipa *Nykopoia*, datiranu u prijelaz 12. u 13. stoljeće.⁵³ U kapeli sv. Petra u Novom Mjestu kraj Zeline, na zidu trijumfalnog luka nalazimo oslike s ikonografskim scenama Bogorodice, datirane u drugu četvrtinu 14. stoljeća: s južne strane je Krunidba Bogorodice, u sljedećem pojasu je Bogorodica Zaštitnica, dok se u gornjem pojasu nalaze tragovi moguće Bogorodice Navještenja.⁵⁴ Iz vremena gotike učestaliji su primjeri gdje prikaz Bogorodice ukrašava i svetište. Primjerice, scenu Krunjenje Bogorodice nalazimo na sjevernom zidu svetišta kapele sv. Martina u Martinšćini, datiranom oko sredine 15. stoljeća.⁵⁵ U polukaloti svetišta župne crkve Saint Julien u Allieru prikaz je Bogorodice *Hodegetrie* na prijestolju, a iznad nje, u središtu trijumfalnog luka je prikaz Krunjenja Bogorodice. Freske s prikazom Bogorodice na prijestolju, datirane u prvu polovinu 14. stoljeća, nalazimo u polukaloti crkve u današnjim Horjanima, a Bogorodičine scene su unutar svetišta.⁵⁶ Konačno, prikaz Bogorodice na prijestolju vjerojatno je krasio i crkvu sv. Marka na Gradecu u Zagrebu: oslik nije sačuvan, no poznat je crtež freske koju je kopirao slikar Antonini, a objavio Gjuro Szabo.⁵⁷ Prema tradiciji, crkvu, dovršenu 1256. godine, gradili su Mlečani, pa se po

⁵³ Freska je srodna freskama u sjevernom dijelu transepta katedrale te je, moguće, njima istovremena. Anne Derbes, „A Crusading Fresco Cycle at the Cathedral of Le Puy“, *The Art Bulletin* 73 (1991), 4: 561-576.

⁵⁴ Ratkovčić, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, 183-187; Srša, „Zidni oslici“, 40-46.

⁵⁵ Ratkovčić, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, 174-177.

⁵⁶ Svetište crkve, originalno šesterolisne rotunde, široko datirane u vrijeme 12-14. stoljeća, na koju je kasnije dograđen brod crkve, oslikano je ciklusima iz života Marije i Isusa. Ukupno tri konhe su u cijelosti oslikane, a freska Bogorodice na prijestolju je u polukaloti sjeverne konhe. Vidljive su kompozicijske srodnosti s freskom iz Koprivne: frontalno prikazana Bogorodica na prijestolju smještena je u središtu kompozicije, a s obje strane Bogorodici nižu se prikazi anđela i svetaca - arkandeo Mihael je Bogorodici slijeva, kao u Koprivni. Zid ispod polukalote, odnosno ispod prikaza Bogorodice na prijestolju s anđelima i svecima, podijeljen je u dva horizontalna polja: u gornjem polju je prikaz Navještenja, Poklonstva kraljeva te prikaz Bogorodice na prijestolju (ovaj put u poluprofilu). U donjem polju su prikazi iz života Krista. Crkva i zidni oslici opisani su u: Szakács, „Gerény“, 77-90.

⁵⁷ Od 1876. do 1882. provodi se neogotička obnova crkve, tijekom koje su objeni gotički oslici. Tada Antonini radi akvarel freske, te je ona predana Strossmayerovoj galeriji, s oznakom: Giottova škola, 14. stoljeće. Ratkovčić, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, 246; Gjuro Szabo, *Stari Zagreb* (Zagreb, 1990); Ana Deanović, „Srednjovjekovne zidne slikarije na području

njima susjedna ulica i danas zove Mletačka (!).⁵⁸ Rosana Ratkovčić, opisujući oslik u Koprivni, također navodi kako slikanje Bogorodice na polukružnom zidu svetišta nije uobičajeno u romaničkoj umjetnosti.⁵⁹

Prikaz Bogorodice na prijestolju s anđelima i svecima u Koprivni specifičan je po smještaju Bogorodice u prostor svetišta, ali i po ikonografskom odabiru. Tip Bogorodice *Nykopoie* odaje bizantski utjecaj, a zastupljen je u ranijim stoljećima kršćanstva: primjerice, mozaik u polukaloti crkve sv. Eufrazija u Poreču iz 6. stoljeća ili mozaik iz 9. stoljeća u polukaloti svetišta crkve Santa Maria in Domnica u Rimu.⁶⁰ U razdoblju romanike učestaliji su prikazi Bogorodice *Hodegetrie*, i brojni su primjeri popularnosti te nježne Bogorodice na tlu Italije, među kojima se ističe Cimabueova freska Bogorodice s anđelima i svecima u asijskoj crkvi sv. Franje, s kraja 13. stoljeća.⁶¹ No, uz prihvaćanje novijih tipova Bogorodice (među kojima je i *Hodegetria*), tip Bogorodice *Nykopoie* se kroz 13 i 14. stoljeće zadržava u bizantskoj umjetnosti, kao i u umjetnosti pod bizantskim utjecajem, o čemu svjedoče prikazi *Nykopoie* u kripti Bogorodice s anđelima, datirane između 11. i 13. stoljeća, u crkvi sv. Stjepana, Poggiordo, Apulija, kao i više prikaza Bogorodice *Nykopoie* iz 14. stoljeća u crkvi Krista Spasitelja (Crkva Hora / Kariye Camii) u Istanbulu te prikaz Bogorodice u Krsnoj kapeli van zidina Crac des Chevaliers s kraja 12. stoljeća. U svjetlu bizantskog utjecaja moguće je prepoznati prikaz sveca s isukanim mačem kao sv. Jurja, pri čemu se već opisano slovo C, kao ostatak gotovo u cijelosti uništenog fragmenta, treba čitati kao slovo G.⁶² Naime, sv.

Zagreba“, u: *Iz starog i novog Zagreba*, ur. Franjo Buntak (Zagreb: Izdanja Muzeja Grada Zagreba, 1957), 131-138.

⁵⁸ Ratkovčić, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, 246; Isidor Kršnjavi, *Zapisci: Iza kulisa hrvatske politike. Pogled na razvoj hrvatske umjetnosti u moje doba* (Zagreb, 1986).

⁵⁹ Ratkovčić, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, 155.

⁶⁰ Iznimno, tip Bogorodice *Nykopoie* dio je oslika svetišta u španjolskoj crkvi Santa Maria de Taüll, datiranog u 11. stoljeće, te u polukaloti svetišta nekadašnje crkve iz 12. stoljeća, u španjolskom gradu Fuentidueña.

⁶¹ „... ona je zaštitnica, zastupnica i voditeljica, *Viarum ductrix*, koja putove pokazuje, ili je majčinski nježna i razigrana, s ikonografijom koja se na Zapadu, pogotovo već od XIV. stoljeća, oslobađa strogih propisa Bizanta...“. Grgo Gamulin, *Bogorodica s djetetom u staroj umjetnosti Hrvatske* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1991), 11. Primjerice, mozaik iz 12. stoljeća na pročelju crkve Santa Maria in Trastevere u Rimu, gdje je u središtu kompozicije prikaz Marije *Lactans*, freska s kraja 12. stoljeća u crkvi San Fermo u Veroni, freska s prikazom Bogorodice *Hodegetrie* s kraja 13. stoljeća u crkvi San Bartolomeo all'Isola u Rimu, kao i čitav niz prikaza Bogorodice *Hodegetrie* u ciklusu zidnih oslika u bazilici San Zeno u Veroni, datiranih u 13. i 14. stoljeće; tu se može spomenuti i freska u dvorištu Palazzo del Popolo u San Gimignano, datirana u 14. stoljeće i atribuirana majstoru Taddeu di Bartolu, te freska danas u Museo Civico Sansepolcro iz 14. stoljeća. Primjeri s Apeninskog poluotoka su navedeni radi prikaza raširenosti Bogorodice tipa *Hodegetria* u zapadnoj umjetnosti od kasnog 12. stoljeća.

⁶² Fragment freske na kojemu je bilo naslikano slovo koje spominje *Rostás* nalazilo se iznad glave prikazanog lika, kakav je i slučaj i s natpisom MI iznad glave sv. Mihaela – imena pri-

Juraj se u bizantskoj ikonografiji prikazivao ne samo kao konjanik što probija demona (Sotonu), nego se često prikazivao i frontalno, s mačem u rukama, ili s mačem i kopljem, ili kopljem i strijelom.⁶³ (Sl. 8) U zapadnoj ikonografiji sv. Juraj se prikazivao najčešće kao vitez na konju što kopljem probija zmaja, no prisutni su, premda rjeđe, i prikazi sv. Jurja kao sveca koji objema rukama drži oružje (mač, koplje).⁶⁴ Koliko se može razabrati na fragmentarnom prikazu sveca u Koprivni, lik nije prikazan u vojničkoj odjeći, što je specifično za prikaz sv. Jurja, već u tunici (dalmatiki ili albi) i misnici, no u istočnoj umjetnosti, pod jakim bizantskim utjecajem, poznati su i takvi prikazi sv. Jurja. Primjerice, na freskama iz manastira sv. Jurja, Ubisa, Gruzija, datiranim u 14. stoljeće, sv. Juraj naslikan je u tunici s plaštem, gdje lijevom rukom drži mač, a desnom plašt; na toj fresci sv. Juraj prikazan je tik uz sv. Mihaela.

Stilska analiza oslika u svetištu

Pri izvedbi oslika u svetištu dominiraju pigmenti crvene i plave, gdje se crvena koristi za ocrtavanje svih obrisa – lica, haljine, nabori, ruke – a plava je ponajviše boja pozadine, iako se koristi i za ispunjavanje ploha haljina.⁶⁵ Tijela su blago izdužena, s glavama manjih proporcija u odnosu na tijelo.⁶⁶ Čini se kako je lik Bogorodice veći od ostalih, no nisu u cijelosti sačuvani

kazanih likova su bila izvedena na plavoj pozadini, tik ispod crvenog ruba kojima se scena, moguće, likovno odvajala od drugih mogućih slikanih prikaza unutar svetišta. Nažalost, fragment iznad glave prikaza mogućeg sv. Jurja je nestao te nam ostaje jedino svjedočanstvo Tibora Rostása. Rostás, „Graeco opere“, 33.

⁶³ Na bizantskim ikonama često se sv. Juraj slika kao frontalno prikazani svetac s oružjem u ruci, najčešće je to mač ili mač i koplje, koje drži objema rukama. Motiv je prisutan i u zidnim oslicima. Primjerice, na freskama iz manastira sv. Jurja, Ubisa, Gruzija, datiranim u 14. stoljeće, sv. Juraj je prikazan kao stojeća figura s mačem u lijevoj ruci, a na freskama iz manastira sv. Jurja, iz 11. stoljeća, Alaverdi, Gruzija, sv. Juraj je prikazan kao konjanik što kopljem probija zmaja.

⁶⁴ Primjerice, freska sv. Jurja u kapeli dvorca Farleigh Hungerford u Engleskoj, datirana u 14. stoljeće, prikazuje sv. Jurja kao stojeću figuru, viteza koji objema rukama drži koplje.

⁶⁵ „... we can point to the widespread use of the blue ground with red borders as a standard format for frescoes both Crusader and Byzantine in the territory encompassed by the Crusader states.“ Jaroslav Folda, Pamela French i Pierre Coupel, „Crusader fresco at Crac and Marqab Castle“, *Dumbarton Oaks Papers* 36 (1982), 183. Premda je ocrtavanje rubova crvenom bojom, a pozadine plavom bojom Fulda istaknuo kao standard križarske i bizantske umjetnosti, brojni su primjeri jednakog oblikovanja zidne slike i u romaničkom europskom slikarstvu van konteksta križarske umjetnosti.

⁶⁶ Za francuske, odnosno sjevernoeuropske freske 12. stoljeća s utjecajima bizantske umjetnosti (primjerice, Saint Quintianus, južni zid crkve St. Hilaire-le-Grand, Poitiers, ili freske u transeptu te na zapadnom zidu katedrale u Le Puyu, kao i freske na zapadnom zidu Stiftskirche u Lambachu iz kasnog 11. stoljeća) specifična je bizantska ikonografija te izdužena tijela uz manje glave. Derbes, „A Crusading Fresco“, 570; Otto Demus, *The Byzantine Art of the West* (New York: New York University Press, 1970), 284.

prikazi anđela i svetaca, te se hijerarhijski uvjetovana izvedba likova može, s izvjesnom sigurnošću, pretpostaviti. U oslikavanju likova nije vidljivo kolorističko sjenčanje (inače karakteristično za bizantsko slikarstvo), već se dojam volumena ostvaruje korištenjem obrisne linije, toniranjem te omjerom proporcija. Kvaliteta majstora očituje se u naborima plašta anđela s lijeve strane Bogorodice, u oblikovanju nabora rukava Bogorodice, kao i u naborima njezine haljine te, možda ponajviše, u oblikovanju rukava desne ruke sv. Jurja: umjesto plošne stilizacije nabora koja se doživljava kao dekoracija, zamjetno je ostvarenje volumena odnosno tjelesnosti.⁶⁷ Slično su oblikovana i lica, gdje se, umjesto slojevitog sjenčanja paletom zemljanih, maslinastih tonova i stiliziranim, oštrim sjenama (prisutno u slikarstvu pod jakim bizantskim utjecajem), volumen lica ostvaruje linijom te sjenčanjem koje je jednakog ili srodnog tona kao i obrisna linija.⁶⁸ Djelomično su sačuvane glave Bogorodice i arkandela Gabrijela, dok glave ostalih likova nisu sačuvane. Osjenčani su desna (sjeverna) strana lica Bogorodice te očne duplje, vanjski bridovi ruku i unutrašnjost šaka. Lice arkandela Gabrijela naslikano je u poluprofilu, a osjenčana je strana lica koja je dalje od promatrača, što također pojačava dojam volumena i prostora na fresci. Takvo sjenčanje lica s tamnijim plohama istog tonaliteta u pozadini, odnosno sjenčanje toniranjem, prisutno je u talijanskom *trecentu*, odnosno italo-bizantskom slikarstvu, kod slikara poput Giunta Pisana, Coppo di Marcovalda, Cimabuea itd. (Sl. 9)

Način oblikovanja krila anđela kakav je na osliku u Koprivni, s vrhom u obliku oblaka (nimbusoidna krila), nalazimo, primjerice, na ikoni Bogorodica s djetetom iz druge polovine 12. stoljeća, danas u The Art Institute of Chicago (zbirka Ryerson).⁶⁹ Sličan oblik krila oblikuju slikari *trecenta*, Maestro di Maddalena, na slici Bogorodica s djetetom sa sv. Dominikom i sv. Martinom (danas u Museo Nacional Thyssen-Bornemisza u Madridu), pa i Coppo di Marcovaldo, na Madonni s djetetom iz riznice Santa Marie di Maggiore, datirane 1250.-60. godine, ili na slici Bogorodica s djetetom iz crkve San Martino dei Servi u Orvietu, datirane oko godine 1265. godine. Jednaka krila anđela nalazimo i na freskama izvorno templarske crkve San Bevignato u Perugi. Na kasnijim prikazima ustaljuje se tip krila sa zašiljenim vrhom i koloristički naglašenim nizovima pera, što dominira kroz kasno 13. i 14. stoljeće.⁷⁰ (Sl. 10)

⁶⁷ Ratkovčić opisuje likove desno od Bogorodice: „Tankim linijama brižljivo su oblikovani nabori na njihovim haljinama koji prate pokrete tijela, na način koji je tipičan za bizantsko slikarstvo.“ Ratkovčić, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, 155.

⁶⁸ Papić, „A kapornai templom“, u tisku.

⁶⁹ Gamulin, *Bogorodica s djetetom*, 11, 15, sl. 6.

⁷⁰ Postoje i 'prijelazna' rješenja oblikovanja krila, poput krila arkandela Gabrijela na ikoni iz sinajskog manastira sv. Katarine, iz druge polovice 13. stoljeća, gdje su krila nimbusoidnog završetka prošarana nizovima pera. Anastasia Drandaki je tu bizantsku ikonu protumači-

Prijestolje Bogorodice iz Koprivne prikazano je frontalno, bez perspektive i dojma prostora, no detaljno su oslikani tokareni i rezbareni nosači naslona te sjedalo perforirano horizontalnim nizovima s po tri arkade. Realističnost prikaza prijestolja u oslikavanju tokarenih i rezbarenih dijelova, perforiranih nizovima slijepih lukova ili rastvorenih arkadama, vidljiva je na oltarnim slikama talijanskog 13. stoljeća, ali i na sačuvanim primjerima zidnog oslika, kakva je Cimabueova freska Maestá u Basilica Inferiore del Santo u Assisiju, iz druge polovine 13. stoljeća.

Utjecaj italo-bizantskog stila 13. stoljeća na freskama u Koprivni prepoznali su i raniji istraživači.⁷¹ Italo-bizantski stil razvija se na prostoru sjeverne Italije, posebice Venecije: dok neki autori smatraju kako je prodor bizantskih utjecaja vezan uglavnom uz križarske ratove te oživljenu trgovinu Venecije s Levantom, putem koje na Zapad dolaze bizantske ikone i relikvije, drugi navode kako venecijanski majstori tijekom 11. i 12. stoljeća oživljavaju ravensku bizantsku ikonografiju i stilske karakteristike, što je vidljivo na primjerima iz venecijanskog sv. Marka.⁷² Razvijen, taj bizantizirajući stil se iz Venecije proširio cijelom romaničkom Europom. Tekla Szabó prodor italo-bizantskog stila u Ugarsku veže uz smjenu ugarske dinastije, kada Anžuvinci postaju kraljevi Ugarske te, posredno preko Francuske, kao i juga Italije, uvoze talijanske stilske utjecaje tijekom ranog 14. stoljeća. Rosana Ratkovčić analizira bizantski stil fresaka u Koprivni: „Nejasno je odakle su se ovi bizantizmi mogli pojaviti na zidnim slikama u istočnoj Slavoniji, možda posredstvom viteških redova s kojima se crkva u Koprivni povezuje. Nema nažalost za sada poznatih sačuvanih usporednih primjera na području Slavonije, kao ni u široj regiji, koji bi mogli pružiti uporište za objašnjenje bizantizirajućih obilježja ovih zidnih oslika.“⁷³ (Sl. 11)

Ivanovci kao mogući naručitelji oslika

U literaturi se navodi strano porijeklo ivanovačkih vitezova-redovnika koji su dolazili na prostor srednjovjekovne ugarsko-hrvatske države:⁷⁴ uz rijetke

la kao primjer prodora *manierae latinae* na Istok. Anastasia Drandaki, „A maniera greca: Content, Context, and Transformation of a Term“, *Studies in Iconography* 35 (2014), 39-72.

⁷¹ Rostás, „Graeco opere“, 31-34; Szabó, *Kaporna templomának* predavanje; Papić, „Romanička crkva“, 238; Ratkovčić, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, 155, 156; Papić, „A kapornai templom“, u tisku.

⁷² Derbes, „A Crusading Fresco“, 570, 571; Demus, *The Byzantine Art*, 134-135; Walter Cahn, *The Romanesque Wooden Door of Auvergne* (New York: New York University Press, 1974), 67.

⁷³ Ratkovčić, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, 62.

⁷⁴ Zsolt Hunyadi, „Hospitalier Officials of Foreign Origin in the Hungarian-Slavonian Priory (Thirteenth and Fourteenth Centuries)“, u: *International Mobility in the Military Orders (Twelfth to Fifteenth centuries). Travelling on Christ's Business*, ur. Helen J. Nicholson i Jochen

iznimke, visoki dužnosnici reda – preceptori, kustodi i priori – bili su stranog porijekla, uglavnom francuskog i talijanskog, sve do 1370-ih godina.⁷⁵ Tako se u izvorima između 1232. i 1254., a možda još i 1225. godine, spominje Rembald de Voczon, magister, vjerojatno porijeklom iz Beausona (Provansa); zatim Pons de Fay iz Auvergne te Hugh Boraldy 1275. godine, a krajem 13. i početkom 14. stoljeća visoki dužnosnici su velikim dijelom bili talijanskog porijekla: Ronaldo i Filippo Gragnana su bili priori (1317.-1329.), a Francesco i Girardo de Gragnana su držali niže funkcije u prioratu.⁷⁶ Premda su visoke funkcije u prioratu sve do kasnog 14. stoljeća nastavili 'držati' stranci, Hunyadi ističe kako je nužno uzeti u obzir aktivnosti i dužnosti ugarskih ivanovačkih preceptorata, a pogotovo one koji su služili kao *loca credibilia*, pri čemu ta sama funkcija implicira da su barem neka braća morala govoriti mađarski, odnosno biti upoznata s domaćim običajima (*consuetudo terrae*) te običajima kraljevstva (*consuetudo regni*).⁷⁷ Dopsa je vjerojatno bila sjedište manjeg preceptorata, koje već u 14. stoljeću gubi na značenju, prema ispravi iz 1384. godine, kada je Riccardo Caracciolo postavio Baudoina de Monte Iustina za preceptora Našica, Karaševa i Szentlőrinc, dodijelivši mu i pravo/dozvolu za povrat posjeda *Dopsa* u priorat.⁷⁸ Također, *Dopsa* se ne spominje kao *locus credibilis*. Damien Carraz je istraživao ulogu naručitelja u umjetnosti viteških redova, te navodi kako su viteški redovi imali manju slobodu od ostalih redovnika i dijecezanskog svećenstva u odabiru dekorativnog ciklusa unutar svojih crkvi i u odabiru samih umjetnika majstora, koju su dužnost (ili čast) sve do kraja 13. stoljeća obavljali poglavari reda; tek od kasnijeg 13. stoljeća su i niži dužnosnici unutar reda imali mogućnost sudjelovanja u odabiru likovnog programa i, konačno, majstora.⁷⁹ Istraživanja D. Carraza otva-

Burgtorf (Cardiff: University of Wales Press, 2005), 142-154. Juraj Belaj navodi spomen zamjenika templarskog preceptora sv. Martina (na Zemlji sv. Martina), iz 1270., „redovnika koji je prema svojem imenu i imenu svojega oca (Đurd, sin Draška) očito bio domaćeg porijekla (što je u hrvatskim zemljama bila velika rijetkost): *Gyurg, filium Drask, perpreceptrem se sancto Martino*.“ Belaj, *Templari i ivanovci*, 102; Smičiklas, *Codex diplomaticus*, 557, dok. 14. Nedugo zatim, u ispravama iz 1277. i 1292. godine spominju se preceptori stranog porijekla na zemlji sv. Martina: dotični *Benvenutus preceptor domus Templi de sancto Martino* te, 1292., *fratris Williami de Brabancia preceptoris domus nostre de sancto Martino*. Sredinom 14. stoljeća prior ugarsko-slavonske provincije je Baudon Cornuto. Belaj, *Templari i ivanovci*, 103, 112; Ivan Krstitelj Tkalčić, *Monumenta Episcopatus Zagrabienensis*, I-II (Zagreb, 1872-1874), I, 184; Smičiklas, *Codex diplomaticus*, VII, 98, dok. 79; Dobronić, *Posjedi i sjedišta*, 126-128.

⁷⁵ Hunyadi, „Hospitalier Officials“, 148.

⁷⁶ Hunyadi, „Hospitalier Officials“, 142-144.

⁷⁷ Hunyadi, „Hospitalier Officials“, 148; Papić, „A kapornai templom“, u tisku.

⁷⁸ „... licentiam recuperandi possessionem Dobze sitam in prioratu nostra.“ Zsolt Hunyadi, *Hospitaliers in the Medieval Kingdom of Hungary*, doktorska disertacija (Central European University, Budapest, 2004), 145.

⁷⁹ Ikonografski program ivanovačke crkve u Toulouseu atribuiran je preceptoru tog preceptorata, kao i program oslika u Lugautu i Montbelletu. Carraz, „À l'orée d'une“, 34.

raju mogućnost za tumačenje oslika iz Koprivne u kontekstu ivanovačkog reda. Naime, ako je crkva u Koprivni izvorno pripadala dopsinskim ivanovcima, naručitelji freske su vjerojatno bili viši dužnosnici unutar priorata te, samim time, vrlo vjerojatno stranci – francuskog ili talijanskog porijekla – koji su definirali ne samo ikonografsku kompoziciju, nego i stil te, vjerojatno, odabir majstora. Teza o direktnom uplivu viših dužnosnika unutar ugarsko-slavonskog priorata na realizaciju zidnih oslika u Koprivni može opravdati stil i kvalitetu izvedbe tih oslika, koji premašuju njima istovremena ostvarenja izvedena u župnim crkvama istočne Slavonije.⁸⁰ Malo je vjerojatno da bi crkva u Koprivni, kao manja crkva pod patronatstvom obitelji Ják, smještena unutar teritorija nekog (kojeg?) posjeda iz vremena sredine 13. stoljeća, kakvih nam je ipak ostalo sačuvano s područja današnje sjeveroistočne Hrvatske i Mađarske, bila oslikana freskama koje su ikonografski i stilski gotovo suvremene s ostvarenjima italo-bizantskog stila u Italiji, južnoj Francuskoj ili, u konačnici, Svetoj Zemlji.⁸¹ Na prostoru istočne Slavonije i Srijema sačuvani su neki oslici koji također odaju bizantske utjecaje; primjerice, oslik u svetištu crkve u Lovčiću⁸² i fragmenti oslika u Muzeju Srema u Sremskoj Mitrovici.⁸³ No, na tim oslicima vidljivi su jaka obrisna linija bez toniranja, dvodimenzionalnost prikaza, izražena ekspresivnost grubljim potezima te shematsko prikazivanje ljudskog tijela bez naglašavanja volumena.

Umjetnost viteških redova – poglavito zidni oslici te pokretni umjetnički predmeti (litugijske utensilije) – bila je pod velikim utjecajem istočne, bizantske umjetnosti, a nerijetko su bizantski umjetnici izvodili oslike unutar crkvi viteških redova.⁸⁴ Na zapadnom zidu „Krsne kapele“ (Baptismal Chapel), van zidina ivanovačke utvrde Crac des Chevaliers, pronađeni su fragmenti freske, datirane u kraj 12. stoljeća, s prikazom Bogorodice na prijestolju – Bogorodica je prikazana frontalno, ne u poluprofilu (kombinacija tipa *Nykopoia* i

⁸⁰ Navodim tezu Tekle Szabó prema kojoj italo-bizantski slikarski stil na prostore srednjovjekovne Ugarske prodire posredno, preko Francuske. Szabó, *Kaporna templomának*, predavanje.

⁸¹ Nedavna istraživanja kapele unutar ivanovačke utvrde al-Marqab pokazala su kako su sjeverni i južni portal kapele bili oslikani: na dovratnicima od kamenih klesanaca sjevernog portala kapele otkriveni su fragmenti crvenog i žutog pigmenta, a sačuvani su tragovi žutog pigmenta i na dovratnicima južnog portala. Major i Galambos pretpostavljaju kako je sva arhitektonska plastika portala bila oslikana, pri čemu su fuge između klesanaca bile oslikane crvenim pigmentom. Balázs Major i Éva Galambos, „Archaeological and Fresco Research in the Castle Chapel at al-Marqab: A Preliminary Report on the Result of the first Season“, u: *The Military Orders, Volume V: Politics and Power* (Fifth Conference on the military orders, Cardiff University, 3-6 September 2009), ur. Peter W. Edbury (New York: Routledge Press, 2012), 36.

⁸² Ivanušec i Perković, „Crkva sv. Martina“, 85-86; Ratkovčić, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, 170-172.

⁸³ Rostás, „Graeco opere“, 34-39. Oslici su izvorno iz franjevačke crkve u Sremskoj Mitrovici.

⁸⁴ Major i Galambos, „Archaeological and Fresco“, 33.

Hodegetria) – koju Folda opisuje: „The hieratic presentation of the enthroned group, the aristocratic, frontal figures of the Virgin and Christ with the heavily jeweled halo and throne, the subordinated angel with Byzantine-style fillet (...) all indicate the clear knowledge of Byzantine artistic tradition.“⁸⁵ O trajanju bizantskog stila u umjetnosti ivanovačkog reda svjedoči i poliptih Bogorodice na prijestolju (tipa *Nykopoia*) sa svecima, danas u Museum of Fine Arts u Bostonu (inv. br. 37.410), datiran u rano 15. stoljeće, koji je za izvorno ivanovačku crkvu San Stefano u Apuliji u bizantskom stilu izradila kretska radionica.⁸⁶

Opisujući kontinuitet bizantskog stila u umjetnosti viteških redova na području Katalonije, Sebastián Salvadó navodi kako su bizantske ili bizantizirajuće relikvije i sveti predmeti do Katalonije putovali s aurom devocijskog prestiža, stvorenog spojem raskoši i sjaja grčkog Istoka te svijesti o čudima koja su okruživala te predmete.⁸⁷ Autor nastavlja kako su umjetnički predmeti s Istoka posjedovali auru autentičnosti koja ih je ujedinjavala s čudom koje su simbolizirali ili predstavljali – odnosno, predmeti su iz Bizanta dolazili u pratnji čuda.⁸⁸ Za templare, zaključuje autor, relikvije i umjetnički predmeti s Istoka povezivali su njihov red s Jeruzalemom i Svetom Zemljom, a kroz njihov uvoz na Zapad potaknulo se ponovno stvaranje ili oblikovanje Istoka na Zapadu – upravo je uvoz bizantskih umjetničkih rješenja oblikovao arago-katalonski „sveti prostor“ 13. stoljeća.⁸⁹ Anastasia Drandaki također objašnjava odabir i simboliku bizantskog stila u umjetnosti ivanovačkog reda isticanjem njihovih veza s Istokom, koji se shvaćao kao izvor čudotvorne, devocijske umjetnosti ikona.⁹⁰ Kroz te tendencije pripisivanja određene svetosti bizantskom stilu mogu se objasniti već spomenute bizantizirajuće freske u crkvi Santa Maria de Taüll, datiranoj u prijelaz 11. u 12. stoljeće, te u polukaloti svetišta nekadašnje crkve iz 12. stoljeća u Fuentidueña.

Mogu li se usporediti prilike viteških redova na Iberskom poluotoku, na granicama kršćanstva, s prilikama u istočnoj Slavoniji, također rubnim dijelovima zapadnog katoličanstva? Može li se borba s muslimanima na Iberskom poluotoku usporediti s borbom protiv krstjana na slavonsko-bosanskoj

⁸⁵ Folda, French i Coupel, „Crusader fresco“, 191, 193.

⁸⁶ Drandaki, „A maniera greca“, 46-47.

⁸⁷ Sebastian Salvadó, „The Perception of Byzantine Iconography in the Order of the Knights Templars in Arago-Catalonia“, u: *Images et ornements autour des ordres militaires au Moyen Âge. Culture visuelle et culte des saints (France, Espagne du Nord, Italie)*, ur. Damien Carraz i Esther Dehoux (Toulouse: Presses Universitaires du Midi, 2016), 170.

⁸⁸ Salvadó, „The Perception“, 174.

⁸⁹ Salvadó, „The Perception“, 180.

⁹⁰ Drandaki, „A maniera greca“, 47.

granici, kao i obranom kraljevstva od Tatara?⁹¹ Giles Constable je u kontekstu II. križarskog rata, sredinom 12. stoljeća, tumačio križarski pohod koji je rimsko-njemački car Konrad III. poduzeo protiv Wenda, odnosno Zapadnih i Južnih Slavena koji su živjeli unutar ili na granicama Svetog Rimskog Carstva.⁹² Kako se kao povod za rat navodilo slavensko krivovjerje, pri čemu Slavene treba ili uništiti ili učiniti pravovjernim kršćanima, papa Eugen III. proglasio je taj rat križarskim ratom od jednakog značaja kakav su imali i ratovi za oslobođenje Svete Zemlje i Iberskog poluotoka.⁹³ U takvu krivovjernu Slavoniju dolaze i viteški redovi, te je isticanje svetosti kroz *manieru graecu*, kao na Iberskom poluotoku, moguće vezati uz nametanje pravovjerja.⁹⁴ Prodor bizantskih utjecaja u umjetnost Ugarsko-slavonskog ivanovačkog priorata moguće je vezati i uz osobu jednog od prvih preceptora ugarskih i čeških zemalja, kojeg spominje isprava iz 1186. godine – navodno je dotični Martin, tada bivši prepošt iz Praga, iz Svete Zemlje poslan u Ugarsku.⁹⁵ Isti Martin je bio na generalnom kapitulu reda u Margatu (ili Marqab, Sirija) 1188. godine, a 1189. godine drži titulu *preceptor hospitalis*, da bi 1193. godine bio prior Ugarsko-slavonskog priorata.⁹⁶

⁹¹ „Čini se da su u tome području [današnja Slavonija] za hercega Kolomana [ivanovci] bili angažirani u borbi protiv bosanskih krstjana.“ Belaj, *Templari i ivanovci*, 37, 38, 129; ali i: Dobronić, *Templari i ivanovci*, 13, 39, 46, 47, 52, 88; Papić, *Srednjovjekovna sakralna arhitektura*, 176.

⁹² Giles Constable, „The Second Crusade as seen by Contemporaries“, *Traditio* 9 (1953), 213-279.

⁹³ Constable, „The Second Crusade“, 223, 224, 265. Iako se križarski rat Konrada III. protiv Slavena ne odnosi direktno na Slavoniju, premda se naziv Wendi nekad koristi i za Slavene na ovim prostorima, taj pohod ilustrira odnos zapadnoeuropskih vladara i pape spram krivovjerja u Europi.

⁹⁴ Na oslicima u transeptu te na zapadnom zidu katedrale u Le Puy u Anne Derbes prepoznaje bizantski utjecaj koji dovodi u vezu s križarskim pohodima, kao i odabir prikazanih tema. Memorija na križarske pohode je, prema autorici, utjecala i na temu oslika u kapitularnoj dvorani, gdje su izvedeni prikazi opsade grada te Karla Velikog kako igra šah s arapskim kraljem, datirane u kasno 12. odnosno rano 13. stoljeće: u scenama opsade grada prepoznati su križari s crvenim križevima na šljemovima (križarski pohodi protiv španjolskih muslimana/Maura), dok je Karlo Veliki identificiran kao „prototip križara“. Derbes, „A Crusading Fresco“, 575; François Énaud, „Peintures murales découvertes dans un dépendance de la cathédrale du Puy-en-Velay (Haute Loire): Problèmes d'interprétation“, *Les Monuments historiques de la France* XIV (1968), 4: 30-72; Paul Dechamps, „Combats de cavalerie et épisodes des Croisades dans les peintures murales du XII et du XIII siècle“, *Orientalia Christiana Periodica* XIII (1947), 454-456; Charles Rocher, „Les Vieilles Histoires de Notre Dame du Puy“, *Société Agricole et Scientifique de la Haute-Loire. Memoires et procès-verbaux* V (1886-87), 166.

⁹⁵ Hunyadi, *Hospitallers in the Medieval*, 78.

⁹⁶ Hunyadi, *Hospitallers in the Medieval*, 78.

Prikaz sv. Jurja kako ubija zmaja poznat je u bizantskoj umjetnosti od 6. stoljeća, no tek u 13. stoljeću rapidno raste popularnost tog sveca, posebno na posjedima vitezova-redovnika.⁹⁷ Prikazivanje sv. Jurja i arkanđela Mihaela s obje strane Bogorodice (kao na oslicima u Koprivni) ili zasebno, jednog pokraj drugoga, prisutno je u umjetnosti viteških redova. Vezu između sv. Jurja i Mihaela ustanovila je Marie Charbonnel, navodeći kako prikazivanje sv. Jurja i sv. Mihaela jednog pokraj drugoga moguće vuče porijeklo iz rituala *benedictio vexili*, poznatog u njemačkim zemljama od 10. stoljeća. Taj čin je simbolički povezivao i izjednačavao kraljevsku vojsku s biblijskom, a u sam blagoslov je integriran bio *ordo ad armandum ecclesiae defensorum vel alium militem*, što su karakteristike viteških redova, pri čemu se spominju sv. Juraj i sv. Mihael.⁹⁸ Esther Dehoux je prikazala proces prihvaćanja sv. Jurja u crkvenoj umjetnosti te razvoj i mijene simbolike sv. Jurja, od prikaza sv. Jurja koji se mirno, s oružjem u ruci, suprotstavlja zčaju, a u pozadini je žena kao simbol onih *inermis*, odnosno simbol Crkve, pri čemu je sv. Juraj prvenstveno zaštitnik Crkve, do Jurja koji se na konju bori protiv neprijatelja te, u konačnici, Zla, tako da Jeruzalem ostane ili se vrati u ruke kršćana – u toj kasnijoj simbolici sv. Juraj označava dolazak Kraljevstva Božjeg, čime se približava simbolici koja se inače pridaje sv. Mihaelu.⁹⁹ Sv. Juraj i sv. Mihael su jedan pokraj drugog prikazani, primjerice, u templarskoj kapeli donžona u Cressacu, iz 12. stoljeća, u templarskoj kapeli sv. Ivana u Chauliacu, iz 13. stoljeća, a kontinuitet prikaza vidljiv je i u Dvorani sv. Mihaela i sv. Jurja u Palači Velikog meštra, u Valetti, iz 16. stoljeća.

Bogorodica također zauzima istaknuto mjesto u umjetnosti viteških redova. Arnaud Baudin navodi kako viteški redovi nju uzimaju za zaštitnicu, te preuzima mišljenje Nikolasa Jasperta, koji navodi tri razloga zašto je Bogorodica zaštitnica viteških redova. Prvi je širenje marijanske pobožnosti od 12. stoljeća pod utjecajem Bernarda iz Clairvauxa, zatim je transformacija Majke Božje u kraljicu prema kojoj viteški redovi priznaju vazalni odnos, te, naposljetku, sve češće prizivanje Majke Božje kao zaštitnice u bitkama u

⁹⁷ Monika Hirschbichler, „The Crusader Paintings in the Frankish Gate at Nauplia, Greece: A Historical Construct in the Latin Principality of Morea“, *Gesta* 44 (2005), 1: 19.

⁹⁸ Marie Charbonnel, „Mémoire Christique, mémoire de l'Ordre. Les peintures de la Chapelle Saint-Jean de la Commanderie Hospitalière de Chauliac“, u: *Images et ornements autour des ordres militaires au Moyen Âge. Culture visuelle et culte des saints (France, Espagne du Nord, Italie)*, ur. Damien Carraz i Esther Dehoux (Toulouse: Presses Universitaires du Midi, 2016), 103-113.

⁹⁹ Esther Dehoux, „Vaincre le dragon. Saint Georges et les Templiers“, u: *Images et ornements autour des ordres militaires au Moyen Âge. Culture visuelle et culte des saints (France, Espagne du Nord, Italie)*, ur. Damien Carraz, Esther Dehoux (Toulouse: Presses Universitaires du Midi, 2016), 181-192.

Svetoj Zemlji ili na Iberskom poluotoku.¹⁰⁰ Autor nastavlja kako je u Svetoj Zemlji štovanje Majke Božje bilo vrlo rašireno, te da je od 4. stoljeća prikaz Bogorodice na tronu s djetetom Isusom u krilu zapravo prikaz koji simbolizira Bogorodicu kao Kraljicu same Crkve – prikaz je vrlo brzo općeprihvaćen, no posebice su ga prihvatili viteški redovi templari, ivanovci i teutonci.¹⁰¹ Prikaz Bogorodice na prijestolju čest je u umjetnosti viteških redova: primjerice, u kapelama viteških redova u Paulhacu, Plaincouraultu, Ambrarés-Lagraveu,¹⁰² a nalazimo ga i unutar inače svjetovnih prikaza viteških scena u templarskom burgu Tour Ferrande de Pernes, u Vauclusu,¹⁰³ ili u templarskoj kući „des Dames de la foi“ u Périgueuxu.¹⁰⁴ Prikaz Bogorodice na prijestolju naslikan je u timpanu istočnog portala prostorije unutar Franačkih vrata srednjovjekovne utvrde u Naupliji, a sv. Juraj je prikazan na južnom zidu (kao u Koprivni); osliku u Koprivni srodna je izvedba nabora na tunikama biskupa-sveca na južnom zidu prostorije, likovi su frontalno prikazani, naslikani na plavoj pozadini te međusobno odijeljeni crvenom bordurom.¹⁰⁵ (Sl. 12) Napomene radi, izvedba nabora srodna osliku iz Koprivne i iz Franačkih vrata u Naupliji prisutna je u djelima slikarske radionice iz Akre, vezane uz ivanovački red (primjerice, ikona Raspeće, Saint-Jean d’Acre, oko 1280., danas u sinajskom manastiru sv. Katarine).¹⁰⁶ (Sl. 13) Osluk u Naupliji Monika Hirschbichler je datirala u period 1291.-1311. godine, vezujući ih uz umjetnost vitezova-redovnika, te je na njima prepoznala tradiciju slikarstva 13. stoljeća, navodeći kako su slikari Franačkih vrata slobodno koristili istočne i zapadne ikonografske formule, stvorivši program koji je odgovarao ideološkom i vjerskom svjetonazoru francuske zajednice u Naupliji i patronima – templarima.¹⁰⁷

¹⁰⁰ Arnaud Baudin, „La sceau, miroir de la spiritualité des ordres militaires“, u: *Images et ornements autour des ordres militaires au Moyen Âge. Culture visuelle et culte des saints (France, Espagne du Nord, Italie)*, ur. Damien Carraz i Esther Dehoux (Toulouse: Presses Universitaires du Midi, 2016), 71; Nikolas Jaspert, „Vierge“, u: *Prier et combattre. Dictionnaire européen des ordres militaires au Moyen Âge*, ur. Nicole Bériou i Philippe Joserrand (Paris: Fayard, 2009), 958-961.

¹⁰¹ Baudin, „La sceau“, 71-72.

¹⁰² Carraz, „À l’orée d’une“, 30.

¹⁰³ Damien Carraz i Yoan Mattalia, „Images et ornements. Pour une approche de l’environnement visuel des ordres militaires dans le midi XIIe-XVe siècle“, u: *Images et ornements autour des ordres militaires au Moyen Âge. Culture visuelle et culte des saints (France, Espagne du Nord, Italie)*, ur. Damien Carraz i Esther Dehoux (Toulouse: Presses Universitaires du Midi, 2016), 51.

¹⁰⁴ Carraz i Mattalia, „Images et ornements“, 52.

¹⁰⁵ Hirschbichler, „The Crusader Paintings“, 13-30.

¹⁰⁶ Drandaki, „A maniera greca“, 57.

¹⁰⁷ Srodnosti nauplijskog oslika s oslikom iz Koprivne vidljive su i u ideološkoj pozadini njihova nastanka: program oslika Franačkih vrata u Naupliji povezan je s ustrojem križarske

Zaključno, u svjetlu novog tumačenja srednjovjekovnih isprava moguće je odbaciti tvrdnju o obitelji Já k kao posjednicima Koprivne sredinom 13. stoljeća, iz razloga moguće krive ubikacije Koprivne, ali i stoga što tridesetak godina kasnije za dio zemljišta Koprivna spor vodi posve drugi plemićki rod, naime rod Szente-Mágocs. No, analiza pisanih izvora i prostora u neposrednoj okolini Koprivne i ivanovačkog posjeda *Dopsa*, koji se spominju u srednjovjekovnim i novovjekovnim ispravama, opravdava pretpostavku kako je Koprivna bila u sastavu ivanovačkog posjeda *Dopsa* u vrijeme izgradnje crkve i sačuvanog oslika u svetištu.

Nije moguće definirati jesu li ivanovci naručili zidni oslik u Koprivni odmah nakon podizanja crkve ili je oslik izveden kasnije – na žbuci je vidljiv prvi sloj bijelog naličja, no on je mogao poslužiti ne samo kao prvi bojani sloj, već i kao podložni sloj za izvedbu oslika. Upravo stoga je oslik moguće datirati u vrijeme 13. stoljeća pa do sredine 14. stoljeća, u kojem razdoblju je Koprivna bila u sastavu ivanovačkog posjeda *Dopsa*. Od sredine 14. stoljeća Koprivna je u sastavu velikog posjeda obitelji Korodskih, stoga oslik nije mogao biti izveden nakon sredine 14. stoljeća, jer nije moguće Korodške prepoznati kao naručitelje oslika u Koprivni.

Analizom pisanih izvora te ikonografskih i stilskih utjecaja ostvarenih na oslicima iz crkve u Koprivni, pri čemu se ističe učestalost i simbolika prikaza Bogorodice na prijestolju te sv. Mihaela i sv. Jurja u kontekstu sakralne i svjetovne umjetnosti redovnika-vitezova, kao i bizantski ikonografski utjecaji te stilski utjecaji italo-bizantskog slikarstva *trecenta*, moguće je prikaz Bogorodice na prijestolju u svetištu crkve u Koprivni, neuobičajen za razdoblje romanike van okvira umjetnosti viteških redova, vezati uz viteški red ivanovaca, koji su podigli crkvu te, vjerojatno, bili i naručitelji oslika i propisane ikonografije.

države u Grčkoj te trenutačnom političkom propagandom, kao i geografskim i demografskim osobitostima te „franačke Grčke“. Hirschbichler, „The Crusader Paintings“, 16-17, 21, 25; Sharon E. J. Gerstel, „Art and Identity in the Medieval Morea“, u: *The Crusaders from the Perspective of the Byzantium and the Muslim World*, ur. Angeliki Laiou i Roy Parviz Mottadeh (Washington: Dumberton Oaks Research Library and Collection, 2001), 263-285.

Slikovni prilozi

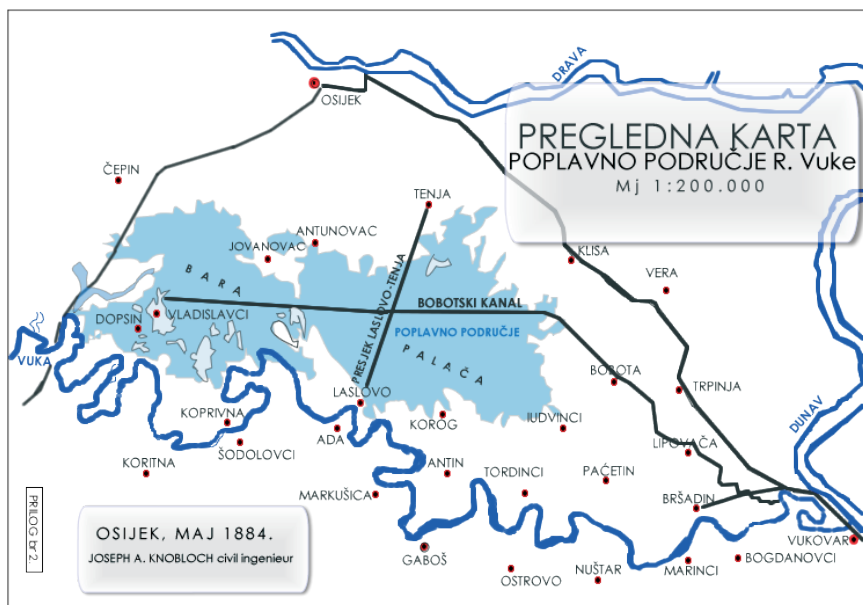

Sl. 1. i 2. Crkva
 Rođenja Presvete
 Bogorodice, Koprivna:
 jugoistočno pročelje i
 unutrašnjost (snimila
 Iva Papić)

Sl. 3. Unutrašnjost crkve Rođenja Presvete Bogorodice, Koprivna: pogled na oslik svetišta kroz ikonostas (snimila Iva Papić)

Ova skica predstavlja vektorsku kopiju karte iz 1884. g. mjerila 1:200.000. skica nije karta, već distorzirana kopija prave pregledne karte.

Digitally

Sl. 4. Kopija karte iz 1884. godine, Josepha A. Knoblocha; na lijevoj strani karte prikazana je močvara Bara te, ispod nje, današnje selo Koprivna (izvor: bilješka 34)

Sl. 5 i 6. Svetište crkve Rođenja Presvete Bogorodice, Koprivna: oslik s prikazom Bogorodice na prijestolju, arkandelima Gabrijelom i Mihaelom te mogućim prikazom sv. Jurja i prikaz Bogorodica na prijestolju s djetetom u naručju (snimila Iva Papić)

Sl. 7. Crkva Rođenja Presvete Bogorodice, Koprivna: portal, oslik u luneti (snimila Iva Papić)

Sl. 8. Svetište crkve Rođenja Presvete Bogorodice, Koprivna: mogući prikaz sv. Jurja (snimila Iva Papić)

Sl. 9. Crkva Rođenja Presvete Bogorodice, svetište:
Bogorodica na prijestolju s djetetom, detalj (snimila Iva Papić)

Sl. 10. Crkva Rođenja Presvete Bogorodice, Koprivna: svetište, arkandeo Gabrijel (snimila Iva Papić)

Sl. 11. Crkva rođenja Presvete Bogorodice, Koprivna: svetište, arkandeo Mihael (snimila Iva Papić)

Sl. 12. Prikaz biskupa sveca, Franačka vrata u Naupliji (Hirschbichler, „The Crusader Painting“, 16, sl. 6.). Autor fotografije: Monica Hirschbichler.

Sl. 13. Ikona Raspeće, Saint-Jean d’Acre, oko 1280., danas u sinajskom manastiru sv. Katarine (Drandaki, „A maniera greca“, 57, sl. 11a). Autor fotografije: Bruce White. Reproducirano u navedenoj literaturi uz suglasnost Manastira sv. Katarine, Sinaj, Egipat.

Literatura

- Andrić, Stanko, *Potonuli svijet. Rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju* (Slavonski Brod: HIP, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2001).
- Andrić, Stanko, *Vinkovci u srednjem vijeku. Područje grada Vinkovaca od kasne antike do kraja turske vlasti* (Vinkovci: Matica hrvatska Vinkovci; Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2007).
- Baudin, Arnaud, „La sceau, miroir de la spiritualité des ordres militaires“, u: *Images et ornements autour des ordres militaires au Moyen Âge. Culture visuelle et culte des saints (France, Espagne du Nord, Italie)*, ur. Damien Carraz, Esther Dehoux (Toulouse: Presses Universitaires du Midi, 2016), 69-82.
- Belaj, Juraj, *Templari i ivanovci na Zemlji svetoga Martina* (Dugo Selo: Pučko otvoreno učilište, 2007).
- Cahn, Walter, *The Romanesque Wooden Door of Auvergne* (New York: New York University Press, 1974).
- Carraz, Damien, „À l'orée d'une enquête: image peinte et lieux de culte des ordres militaires dans l'espace français“, u: *Images et ornements autour des ordres militaires au Moyen Âge. Culture visuelle et culte des saints (France, Espagne du Nord, Italie)*, ur. Damien Carraz, Esther Dehoux (Toulouse: Presses Universitaires du Midi, 2016), 21-35.
- Carraz, Damien; Mattalia, Yoan, „Images et ornements. Pour une approche de l'environnement visuel des ordres militaires dans le midi XIIe-XVe siècle“, u: *Images et ornements autour des ordres militaires au Moyen Âge. Culture visuelle et culte des saints (France, Espagne du Nord, Italie)*, ur. Damien Carraz, Esther Dehoux (Toulouse: Presses Universitaires du Midi, 2016), 47-68.
- Charbonnel, Marie, „Mémoire Christique, mémoire de l'Ordre. Les peintures de la Chapelle Saint-Jean de la Commanderie Hospitalière de Chauillac“, u: *Images et ornements autour des ordres militaires au Moyen Âge. Culture visuelle et culte des saints (France, Espagne du Nord, Italie)*, ur. Damien Carraz, Esther Dehoux (Toulouse: Presses Universitaires du Midi, 2016), 103-113.
- Constable, Giles, „The Second Crusade as seen by Contemporaries“, *Traditio* 9 (1953), 213-279.
- Csánki, Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, sv. II (Budapest: Kiadja a Magyar tudományos Akadémia, 1894).
- Deanović, Ana, „Srednjovjekovne zidne slikarije na području Zagreba“, u: *Iz starog i novog Zagreba*, ur. Franjo Buntak (Zagreb: Izdanja Muzeja Grada Zagreba, 1957), 131-138.
- Dehoux, Esther, „Vaincre le dragon. Saint Georges et les Templiers“, u: *Images et ornements autour des ordres militaires au Moyen Âge. Culture visuelle et culte des saints (France, Espagne du Nord, Italie)*, ur. Damien Carraz, Esther Dehoux (Toulouse: Presses Universitaires du Midi, 2016), 181-192.
- Demus, Otto, *The Byzantine Art of the West* (New York: New York University Press, 1970).

- Derbes, Anne, „A Crusading Fresco Cycle at the Cathedral of le Puy“, *The Art Bulletin* 73 (1991), 4: 561-576.
- Dobronić, Lelja, *Viteški redovi templari i ivanovci u Hrvatskoj* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1984).
- Dobronić, Lelja, *Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj* (Zagreb: Rad JAZU, knj. XI, 1984).
- Dobronić, Lelja, *Templari i ivanovci u Hrvatskoj* (Zagreb: Dom i svijet, biblioteka “Povjesnica”, 2002).
- Drandaki, Anastasia, „A maniera greca: Content, Context, and Transformation of a Term“, *Studies in Iconography* 35 (2014), 39-72.
- Engel, Pál, *Valkóvármegye*, rukopis o Vukovskoj županiji za V. svezak povijesno-topografskog priručnika Ugarske poznatog kao György Györffy, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* (Budapest: Akadémiai kiadó, 1963).
- Engel, Pál, „Baranya megye az országos politikában (1316.-1437.)“, u: *Tanulmányok Pécs történetéből 8. Tanulmányok Petrovich Ede tiszteletére*, ur. Márta Font i Dezső Vargha (Pécs: Pécs Története Alapítvány, 2001), 65-75.
- Engel, Pál, *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary (895.-1526.)* (London, New York: I. B. Tauris Publishers, 2001).
- Engel, Pál, „Posjedi ivanovaca u Ugarskoj potkraj srednjeg vijeka“, *Scrinia Slavonica* 2 (2002), 473-485.
- Folda, Jaroslav; French, Pamela; Coupel, Piere, „Crusader fresco at Crac and Marqab Castle“, *Dumbarton Oaks Papers* 36 (1982), 177-210.
- Fügedi, Erik, *Castle and Society in Medieval Hungary (1000.-1437.)* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986).
- Gamulin, Grgo, *Bogorodica s djetetom u staroj umjetnosti Hrvatske* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1991).
- Gerstel, Sharon E. J., „Art and Identity in the Medieval Morea“, u: *The Crusaders from the Perspective of the Byzantium and the Muslim World*, ur. Angeliki Laiou i Roy Parviz Mottadeh (Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2001), 263-285.
- Goss, Vladimir P., „Sv. Marija u Bapskoj – ponovo nakon trideset i pet godina“, *Peristil* 47 (2004), 5-13.
- Goss, Vladimir P., „Templari i kulturni pejzaž zelinskog prigorja“, u: *Templari i njihovo naslijeđe. 800 godina od dolaska templara na Zemlju Sv. Martina* (Sveti Ivan Zelina, 2009), 30-39.
- Gračanin, Hrvoje, *Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjovjekovlju (od konca 4. do konca 11 st.)* (Zagreb: Plejada, 2011).
- Heka, Ladislav, „Granice Baranje od srednjeg vijeka do danas“, u: *Granice i identiteti. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa, 11. ožujka 2016. Društveno-kulturološki opći kontekst granica, posebno Baranje, Podunavlja i susjednih regija, u odnosu na europske civilizacijske stečevine i Balkan* (Beli Manastir, Vukovar, 2017).

- Hirschbichler, Monika, „The Crusader Paintings in the Frankish Gate at Nauplia, Greece: A Historical Construct in the Latin Principality of Morea“, *Gesta* 44 (2005), 1: 13-30.
- Horvat, Anđela, „Novi prilozi romanici srednjovjekovne Slavonije“, *Peristil* 18-19 (1975/76), 11-21.
- Hunyadi, Zsolt, *Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary*, doktorska disertacija (Central European University, Budapest, 2004).
- Hunyadi, Zsolt, „Hospitaller Officials of Foreign Origin in the Hungarian-Slavonian Priory (Thirteenth and Fourteenth Centuries)“, u: *International Mobility in the Military Orders (Twelfth to Fifteenth centuries). Travelling on Christ's Business*, ur. Helen J. Nicholson, Jochen Burgdorf (Cardiff: University of Wales Press, 2005), 142-154.
- Ivanušec, Ratko; Perković, Željka, „Crkva sv. Martina u Lovčiću“, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 35 (2011), 75-90.
- Koller, Josephus, *Historia episcopatus Quinqueecclesiensis II* (Posonii: Sumptibus Ioannis Michaelis Landerer, 1782).
- Major, Balázs; Galambos, Éva, „Archaeological and Fresco Research in the Castle Chapel at al-Marquab: A Preliminary Report on the Result of the first Season“, u: *The Military Orders. Volume V: Politics and Power*, Fifth Conference on the military orders, Cardiff University, 3-6 September 2009, ur. Peter W. Edbury (New York: Routledge Press, 2012), 23-47.
- Miličić, Branislav; Njari, Denis, „Srednjovjekovna naselja na području današnjih Vladislavaca kod Osijeka“, *Osječki zbornik XXXV* (2020), 55-61.
- Papić, Iva, „Romanička crkva Rođenja Presvete Bogorodice u Koprivni“, *Starohrvatska prosvjeta* III/38 (2011), 231-244.
- Papić, Iva, *Srednjovjekovna sakralna arhitektura istočne Slavonije, Baranje i Srijema te njezine preobrazbe u vremenu osmanske vlasti*, doktorski rad (Zagreb, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2019).
- Papić, Iva, „A kapornai templom építéstörténete és restaurálása“, *In Situ* 2 (2021), u tisku.
- Ratkovčić, Rosana, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj* (Zagreb: Umjetnička organizacija Kultura umjetnosti, 2014).
- Rostás, Tibor, „Graeco opere - görög modorban I: szávaszentdemeter és Kaporna 13. századi falképei = Graeco opere I: frescoes in Kaporna and Szávaszentdemeter from the 13th century“, u: *Ars perennis*, ur. Anna Tüskés (Budapest, 2010), 31-41.
- Salvadó, Sebastian, „The Perception of Byzantine Iconography in the Order of the Knights Templars in Arago-Catalonia“, u: *Images et ornements autour des ordres militaires au Moyen Âge. Culture visuelle et culte des saints (France, Espagne du Nord, Italie)*, ur. Damien Carraz, Esther Dehoux (Toulouse: Presses Universitaires du Midi, 2016), 169-180.
- Smičiklas, Tadija, *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (Zagreb: HAZU, 1904).

- Srša, Ivan, *Izveštaj sa službenog puta*, studeni 2006., Dosje 48, Konzervatorski odjel u Osijeku, neobjavljeni tekst.
- Srša, Ivan, „Zidni oslici u lađi crkve sv. Petra u Novom Mjestu“, u: *Templari i njihovo naslijeđe. 800 godina od dolaska templara na Zemlju Sv. Martina* (Sveti Ivan Zelina, 2009), 40–46.
- Szabó, Tekla, *Kaporna templomának középkori falképei [The medieval murals from Koprivna] – Regional and European Connections in Medieval Wall Painting of East-Central Europe*, International Conference, Balatonfüred (Hungary), April 23-25, 2009.
- Szakács, Béla Zsolt, „Gerény – Görögkatolikus templom“, u: „... ideje éaz építésnek...“. *A Rómoer Flóris Terv Műemlék-helyreállításai*, ur. Tibor Kollár (Budapest: Teleki László Alapítvány, 2018), 77-90.
- Szentpétery, Imre, *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica. I. kötet 3 füzet* (Budapest, 1930).
- Usenik, Miro, *Koprivna, crkva Rođenja Presvete Bogorodice. Preventivna zaštita zidnog oslika. Izveštaj o realizaciji programa u 2007. godini*, voditelj radova: Miroslav Usenik, akademski slikar, u Osijeku, 2007., dokumentacija Konzervatorskog odjela u Osijeku.
- Valenčić, Božica; Papić, Tone, „Župna crkva sv. Petra i Pavla u Koški“, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 16 (1990), 45-58.

Summary

WALL PAINTINGS IN THE CHURCH OF THE NATIVITY OF THE MOST HOLY MOTHER OF GOD IN KOPRIVNA - ANALYSIS OF ICONOGRAPHY, STYLE AND PATRONS IN THE CONTEXT OF THE ART OF THE MILITARY ORDERS

The subject of this paper are wall paintings in the *fresco* technique, discovered in 2007 in the sanctuary and in the lunette of the portal of the Church of the Nativity of the Most Holy Mother of God in Koprivna. This medieval church, originally dedicated to St. George, Lelja Dobronić associated with the Order of the Hospital of St. John of Jerusalem and interpreted it as the only remnant of their architecture on their medieval estate called *Dopsa*. Tibor Rostás, on the other hand, does not mention Dobronić's thesis about the Hospitallers' origin of the church in Koprivna and he connects the origin of the church and paintings in it with the Ják family from the middle of the 13th century. The text analyzes the historical written sources, as well as iconography and style of paintings in the sanctuary and the lunette of the church with the aim of giving a well-founded proposal about the original builders of the church and the patrons (sponsors) of these paintings.

Koprivna is not mentioned directly as part of the Hospitallers estate of *Dopsa*, but the analysis of written sources from the 13th to the 15th century, which touch upon the estates in the immediate vicinity of Koprivna, supports the assumption that Koprivna, according to L. Dobronić, was originally part of the Hospitallers estate *Dopsa* in the 13th century, so that in the middle of the 14th century Koprivna was owned by the noble Korogyi family.

In the analysis of paintings in the sanctuary, the Byzantine painting tradition was detected, which influenced the iconography of the individually depicted figures - especially the depiction of the Virgin Mary of the *Nykopoia* type and St. George in a standing frontal position - as well as the iconography of the entire preserved composition. Stylistic analysis of the paintings affirmed similarities with the probably simultaneous Italo-Byzantine style of the Italian *trecento*. The similarities are visible in the design of the volume, folds, wings of the archangel and the throne of the Virgin. A comparative analysis of paintings from Koprivna with related European Romanesque murals showed that the choice of iconographic types and compositions, the choice of saints for painting within the sanctuary and, finally, the stylistic characteristics of the depicted characters can be interpreted in the context of knight crusaders' art.

Based on the established similarities of wall paintings from Koprivna with examples of Templars' and Hospitallers' art from Italy, France, Greece and the former Holy Land, it is proposed that Knights of St. John were builders of the church in Koprivna and also patrons of paintings and prescribed iconography in the church sanctuary. The presented proposal is in accordance with the assumptions of earlier historians about the Hospitallers' origin of the church.

Key words: Koprivna, wall paintings, Mother of God on the Throne, saint George, military orders

Kontakt:

Dr. sc. **Iva Papić**

Konzervatorski odjel u Osijeku, Kuhačeva 27, 31000 Osijek

e-mail: ivapapic@gmail.com